

Når to menn våkner

Svein Øverland

psykologspesialist, leder av Nasjonal enhet for rettspsykiatrisk sakkyndighet (NERS)

Det er flere likhetstrekk enn man skulle tro mellom Hamsuns modernistiske roman, *Sult*, og tv-serien *The Walking Dead*, produsert 120 år senere.

Andrew Lincoln (fremst i bildet) spiller hovedpersonen Rick i serien *The Walking Dead*. (Foto: AMC)

To menn i sin beste alder våkner opp, men i verdener som på hver sin måte er ødelagt. Den ene av borgerskapets dobbeltmoral og manglende kontakt med det som er viktig. Den andre av en epidemi som gjør menneskene til zombier på stadig jakt etter ferskt kjøtt.

De blir begge liggende og se seg rundt. Den ene ser et fattigslig innredet rom, «som en gisten, uhyggelig Ligkiste». Den andre ser forundret på noen visne blomster som er plassert ved siden av sykesengen. Han vet det ikke ennå, men han har våknet opp til en død verden befolket av levende døde. Begge reiser seg og går ut i verden. To sultne menn som i hver sin verden og på hver sin måte forsøker å overleve. De har ikke noe annet valg. Slik starter henholdsvis *Sult* av Knut Hamsun og TV-serien *The Walking Dead*.

I Knut Hamsuns *Sult* møter vi en navnløs person som vandrer planløst rundt i Kristiania halvdød og halvgal av sult. Sulten handler ikke bare om mat. Den gjelder også noe annet som han eller vi ikke helt vet hva er.

I Sverige brukes en lærerversjon av «The Walking Dead» i skolen for å få elevene til å interessere seg for litteratur og filosofi

I *The Walking Dead* møter vi Rick, som i tillegg til å være på jakt etter noe å spise, også må unngå å selv bli spist av levende døde. Både Den navnløse og Rick forstår at å leve handler om noe mer enn bare å overleve, men de er ute av stand til å gjøre noe med det. Mens Den navnløse i *Sult* vikler seg inn i sin fortvilelse og feilslåtte fantasier, må Rick stadig redde seg ut av en uendelig rekke av desperate situasjoner.

En stor intethet

De fleste har lest eller husker i hvert fall starten av *Sult*. Romanen begynner med de kjente ordene: «Det var i den tid jeg gikk omkring og sultet i Kristiania». Paul Auster (1997) har, rundt 100 år etter, oppsummert historien på følgende måte: «Hamsun`s character systematically unburdens himself of every belief in every system, and in the end, by means of the hunger he has inflicted upon himself, he arrives at nothing. There is nothing to keep him going and yet he keeps going». Atle Kittang (1984) viser til at den typiske Hamsun-helten er «Vandreren, mennesket utan heimstavn som lever i kraft av ei kvilelaus rørsle mellom verkets geografiske, moralske og eksistensielle 'stader', i eit permanent symbolsk grenseland». Det samme kan sies om Rick i *The Walking Dead*. Vi følger ham og føler med ham når hans kone og venner dør en etter en. Vi befinner oss i en post-apokalyptisk verden. Vi får ikke vite mye om hva som har forårsaket katastrofen. Rick vet enda mindre ettersom han våkner opp til denne verdenen etter en koma og i første omgang må komme seg ut av sykehuset uten selv å ende opp som en zombie. Rick blir traumatisert, blir psykotisk, og mister alt håp. Men han fortsetter. Vi som ser på, fortsetter å følge ham på tross av at det ikke er noen Happy Ending i sikte.

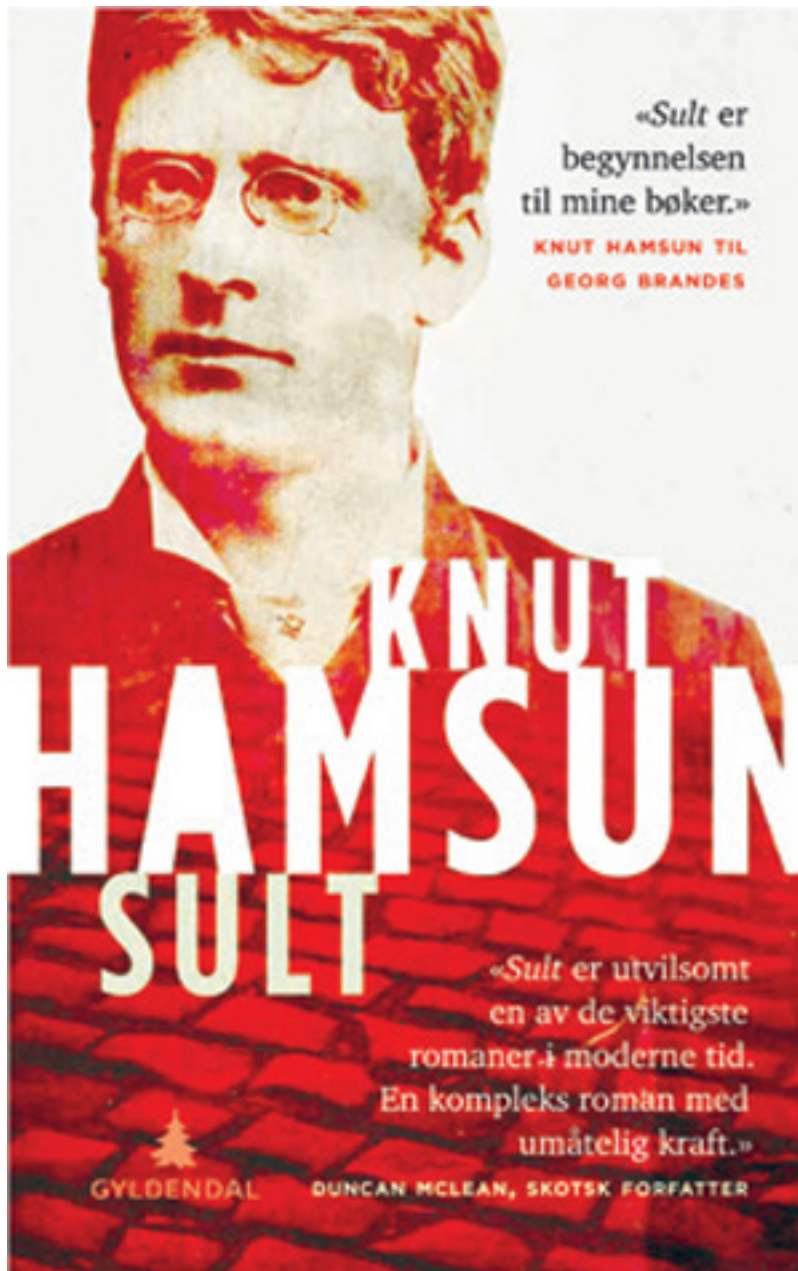
Auster fremhever dessuten noe annet om *Sult* som passer like godt til *The Walking Dead*: «Although *Hunger* puts us in the jaws of misery, it offers no analysis of that misery, contains no call to political actions.» I de klassiske zombiefilmene er det særlig de umoralske og selvhøytidelige som får unngjelde. Men i *The Walking Dead* blir ingen spart. Som i det virkelige livet er det ikke rettfærdig hvem som får leve og hvem som må dø.

Frank Darabont *The Walking Dead* – sesong 1 AMC, 2010

TV-serien er løselig basert på Robert Kirkmans omfattende tegneserieepos med samme navn. Den har kommet ut siden 2003, og det er ingenting som tyder på at den noen gang kommer til å avsluttes. Kirkman har sagt at hans prosjekt er å «utforske hvordan mennesker reagerer på ekstreme situasjoner, og hvordan disse hendelsene forandrer dem». Han tilføyer at det er en bonus hvis folk blir skremt, men at det ikke er det viktigste. *The Walking Dead* finnes dessuten som dataspill og i bokform, med andre ord representerer historien en sjangerblanding som synes å ha fått sin egen dynamikk. Igjen er likheten med *Sult* slående.

Også *Sult* har blitt filmatisert (1966), og et besøk på Hamsun-senteret (både online og på Hamarøy) viser at romanen har ført til en omfattende «spin-off produksjon». Og som *The Walking Dead* var også *Sult* sjangersprengende da den utkom. Hamsun var en av flere forfattere fra «fin de siècle»-generasjonen som så på seg selv som et korrektiv til naturalismen. De var heller opptatt av det mystiske, av undergangsfantasier og det fremmedgjorte massesamfunnet. De beskrev ikke akkurat zombier, men sammenlignet gjerne Kvinnen med Vampyren.

Knut Hamsun *Sult* Gyldendal, 2009 [1890]

Hamsuns forfatterskap generelt, og *Sult* spesielt, har vært gjenstand for flere tolkninger ut fra et psykologisk og særlig psykoanalytisk perspektiv (for eksempel Hitschmann, 1924 og Braatøy, 1929). Det samme skjer nå med «The Walking Dead» og zombiefenomenet. Filosofen David Chalmers har i sin bok *The Conscious Mind* brukt zombier som utgangspunkt for et tankeeksperiment knyttet til den evige diskusjonen om sjelen er en del av eller uavhengig av kroppen. Nylig utkom også boken «The Walking Dead and Philosophy» (2012), der en rekke fremstående filosofer behandler etiske og filosofiske temaer fra tegne-/TV-serien.

Den kjente danske skribenten Henrik Palle anmeldte i fjor *The Walking Dead* for avisa Politiken med følgende morsomme betraktning:

Havde man en forkærlighed for zombiefilm, holdt man det for sig selv, og bragte man endelig emnet op i selskabelige sammenhænge, måtte man finde sig i at blive set på med øjne, som havde man netop bekendt for selskabet, at man altså gik og døjede med et grimt og halsstarrigt angreb af neglesvamp; ikke for alvor socialt stigmatiserende, men stadig lidt pinligt og ikke en del af selv den bredt accepterede gode smag.

The Walking Dead er i ferd med å endre dette. I Sverige brukes en lærerversjon av serien i skolen for å få elevene til å interessere seg for litteratur og filosofi, og i enkelte stater i USA brukes også dataspillet for å spille ut etiske dilemmaer.

Menneskedyret

Psykologi er filosofi i praksis. Som psykologer må vi forholde oss til etiske og filosofiske dilemmaer både som terapeuter, maktmennesker og medmennesker. Alle vet at innsikt og refleksjon er en forutsetning for å løse slike dilemmaer. Men vi glemmer ofte at vi i tillegg trenger et tilfang av ideer for å bevare og utvikle nysgjerrigheten og til å utforske dilemmaene. Selv har jeg alltid lest mye, og som mange før meg har jeg funnet trøst og inspirasjon hos Shakespeare, Hesse og Kierkegaard. Jeg vokste opp med Fjersynsteateret og *Pompej og Pilt*. Jeg har ledd av Donald, vært kåt på Månestråle og vært fortvilet over å stå fast i dataspillet Donkey Kong. Alt dette har lært meg å sette pris på både seriøse og «useriøse» kulturuttrykk. Og selv om jeg i de siste årene har lært å bli glad i «nye» forfattere som Askildsen og Murakami, finner jeg stadig oftere de grensesprengende ideene i Science fiction (for eksempel hos Ian Banks og Dan Simmons), i dataspill (for eksempel *Last of Us*) og tegneserier (for eksempel Paul Kirkland).

Som tittelen viser til, spiller *The Walking Dead* på en tvetydig dobbelthet mellom de udøde zombiene og de overlevende menneskene. Den verden de kjente, er borte for alltid. Deres nærmeste er drept, spist eller selv blitt til zombier. De må selv drepe både zombier og noen ganger mennesker for å beholde livet. Resultatet er for mange et sjelelig forfall eller en sjelelig død som gjør det vanskelig å skille mellom de to gruppene.

Nylig begynte femte episode av TV-serien. Jeg skal snart røpe noe fra den, men vil først beskrive en scene fra siste episode av forrige sesong. Rick og sønnen Carl har kommet vekk fra sine venner, men har nylig blitt funnet av vennen Michonne. Fengselet som de hadde hatt som trygg base(!), er brent ned, de har ikke spist eller sovet ordentlig på mange døgn, og Rick har så vidt unngått å bli drept av en gruppe ekstremt voldelige menn. På tross av dette begynner den lille gruppen å finne tilbake til et håp om at ting kan bli bedre. Både Rick og Carl har balansert på grensen mellom psykose og villskap, men har funnet tilbake til seg selv og hverandre. Så blir de overmannet. Ikke av zombier, men av mennesker. Av den samme gjengen som Rick trodde han hadde kommet seg unna. Rick blir presset til å se på mens de andre forbereder seg på å voldta og drepe både Michonne og Carl. Rick er uten våpen og uten mulighet til å slå. Men han kan bite. Og med et kast på hodet, river han av en stor bit av halsen på gjenglederen. Blodet spruter slik det bare gjør i ordentlige splatterfilmer, men med en mørk ikke-ironisk grufullhet som får oss til å forstå at menneskene kan bli verre monster enn zombiene noen gang kan bli. Ricks handling er så brutal at alt annet stopper opp, og Rick og Michonne dreper overfallsmennene i kaoset som følger. Rick fortsetter å stikke kniven i mannen som forsøkte å voldta hans sønn selv lenge etter at han er død. Når det er over, zoomes det inn på hvordan Michonne

forsøker å trøste Carl. Vi forstår at det ikke er traumet han har blitt utsatt for, som er problemet, men at han har sett sin far miste kontrollen over seg selv.

I den nåværende sesongen er dette temaet enda tydeligere. Verden begynner å bli mer oversiktlig. Små grupper av mennesker begynner å organisere seg, og et lite håp tennes om at verden kan bli som før. Samtidig er det stadig mer tydelig at det er menneskene som er monstrene, ikke de viljeløse og saktegående zombiene. De overlevende synes å ha ulike og til dels konkurrerende måter å forstå verden på. Rick forsøker å overbevise Carl om at han aldri *kan* eller må føle seg trygg. Carl forsøker derimot å overbevise sin far om at trygghet er og *må* være mulig. Spørsmålet er om vi er vitne til en «restart» av sivilisasjonen, via fasene vi kjenner fra menneskets evolusjon, fra de første primatene – eller er vi vitne til en «devolusjon», til en alternativ virkelighetsforståelse og moral? Og som alltid lurere de virkelige store spørsmålene i bakgrunnen: Hva er meningen med det hele? Er det en mening med livet annet enn å holde seg levende? Har vi muligheten til individuelle valg? Er mennesket godt eller ondt? Og har slike spørsmål noen verdi i det hele tatt?

Slutten på *Sult* er også tvetydig. Den navnløse finner endelig noe å spise. Men når sulten er stillet, kommer kvalmen. Det han så lenge har lengtet etter, gir ham ikke det han så lenge har ønsket seg. «Nu sulted jeg ikke mer, blot den søde Mad, jeg havde nydt, begynte at volde mig ondt». Fraværet av sult fører hverken til bedre tanker eller bedre handlinger. Isteden fantaserer han om å skjære over fortøyningen til skipet som ligger til havn der han sitter. Og selv om Den navnløse kommer seg ut og vekk fra byen, skjer det ikke som et resultat av noe overveid eller bevisst valg. Nærmest ved en tilfeldighet kommer han i snakk med han som gir ham hyre om bord. Fortellingen slutter med at han «vaad af Feber og Mathed» sier farvel til Kristiania. Men det er et farvel «for denne Gang...», – et «to be contionued» i beste TV-serie- og Walking Dead-tradisjon.